

Oila Yoshlarning Aksiologik Tizimini Shakllantirish Manbai Sifatida: Ota-Onalar Va Farzandlarning Qadriyatlar Tizimi O'rtasidagi Uyg'unlik

Elov. Z. S

Osiyo Xalqaro Universiteti Professori

Hakimov Bektosh Abdurahmonovich

Osiyo Xalqaro Universiteti Magistri

Annotatsiya: Mazkur tadqiqot yoshlar va ularning ota-onalari qadriyatlar tizimini qiyosiy tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqot natijalari har ikki avlod aksiologik tizimida allotsentrik va proijtimoiy qadriyatlar ustuvor ekanligini ko'rsatdi. "Haqiqiy do'stlik" va "yetuk muhabbat" kabi qadriyatlar barqaror va markaziy ahamiyatga ega bo'lib, shaxslararo munosabatlarning mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Fuqarolik va moddiy qadriyatlar esa kamroq ahamiyatga ega deb baholandi. Yoshlar va ota-onalar o'rtasidagi farq asosan hordiq va lazzatlanish qadriyatlariga bo'lgan munosabatda namoyon bo'ldi. Tadqiqot oilaning yosh avlod qadriyatlarini shakllantirishdagi yetakchi rolini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: Qadriyatlar tizimi, oila, yoshlar, ota-onalar, allotsentrik qadriyatlar, proijtimoiy qadriyatlar, aksiologiya, avlodlararo uyg'unlik

Tadqiqotning asosiy farazlari, maqsadlari va muammolari

Mazkur tadqiqot izlanishiy va tushuntiruvchi xarakterga ega bo'lib, yosh avlod va ularning ota-onalari qadriyatlar tizimi o'rtasidagi o'zaro uyg'unlikni aniqlashga qaratilgan. Tadqiqot doirasida yoshlar qadriyatlarining shakllanish jarayonida oilaning o'rni va tarbiyaviy ta'siri chuqur tahlil qilinadi. Oila jamiyatning asosiy bo'g'ini sifatida nafaqat ijtimoiylashuv, balki ma'naviy-axloqiy qarashlarning uzluksiz avloddan-avlodga o'tishini ta'minlovchi muhim muhit hisoblanadi.

Empirik tadqiqot umumta'lim va kasb-hunar ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan yoshlar hamda ularning ota-onalari o'rtasida olib borildi. Olingan ma'lumotlar yoshlar va katta avlod vakillarining qadriyatlar tizimidagi o'xshashlik va farqlarni aniqlash, shuningdek, ota-onalarning hayotiy qarashlari va tarbiyaviy yondashuvlari farzandlar qadriyatlariga qay darajada ta'sir ko'rsatayotganini bilvosita baholash imkonini berdi.

O'zbek milliy an'analari va ma'naviy merosida oila hurmat, sadoqat, o'zaro mas'uliyat, kattaga ehtirom va jamiyat manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qo'yish kabi qadriyatlarining asosiy manbai hisoblanadi. Shu sababli yoshlar qadriyatlar tizimini o'rganish ularning kelajakdagi ijtimoiy faolligi, fuqarolik pozitsiyasi va jamiyat hayotidagi ishtirokini oldindan baholash imkonini beradi. Bu esa tadqiqotning nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

Tadqiqotning asosiy muammosi quyidagi savol orqali ifodalanadi: o'quvchilar va ularning ota-onalari qadriyatlar tizimi o'rtasidagi uyg'unlik darajasini qay darajada aniqlash mumkin? Ushbu muammo doirasida yoshlar va ota-onalar qadriyatlarini o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik, shuningdek, ijtimoiy-tarbiyaviy muhitning ushbu tizimlarga ta'siri masalalari batafsil tahlil qilinadi.

Mazkur tadqiqot farazlari shaxs qadriyatlarini o'ldash va tahlil qilishga qaratilgan umumiy ilmiy-metodologik yondashuvlarga asoslanib ishlab chiqilgan bo'lib, ular oilaning yosh avlod axloqiy va ma'naviy rivojidadagi yetakchi rolini ilmiy jihatdan asoslashga xizmat qiladi.

2.1. Asosiy tushunchalarning empirik talqini

Mazkur tadqiqotda bir nechta o'zaro bog'liq o'zgaruvchilar guruhi ajratib ko'rsatildi. Birinchi guruhga izohlanadigan o'zgaruvchilar kiradi bo'lib, ular yoshlar va ota-onalarning qadriyatlar tizimidagi o'zgarishlarni aks ettiradi. Ushbu o'zgaruvchilar qadriyatlarni baholashga mo'ljallangan maxsus so'rovnoma asosida aniqlanib, o'nta asosiy qadriyat yo'nalishini qamrab oldi. Shuningdek, hayotiy maqsadlar va ularga erishish vositalarini ifodalovchi terminal va instrumental qadriyatlar alohida tahlil qilindi.

Ikkinchi guruh izohlovchi o'zgaruvchilarni o'z ichiga oladi. Ular shaxsiy va ijtimoiy-demografik xususiyatlardan iborat bo'lib, respondentlarning jinsi, yoshi, kasbi, ish tajribasi, mehnat faoliyati joyi, ta'lim olgan muassasasi, ta'lim darajasi hamda yashash hududi kabi ko'rsatkichlarni qamrab oldi.

Uchinchi guruh kontekstual o'zgaruvchilar hisoblanadi. Mazkur guruh doirasida ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, qadriyatlar uzviyligi va avlodlararo ta'sir darajasi tahlil qilindi. Bundan tashqari, respondentlarning o'z javoblariga bo'lgan ishonch darajasini aniqlash maqsadida nazorat ko'rsatkichi sifatida javoblarning aniqlik indeksi qo'llanildi. Ushbu ko'rsatkich respondentlarning bergan javoblari ularning shaxsiy qarashlariga qanchalik mos kelishini foizlarda (0–100%) baholash imkonini berdi.

Tadqiqot jarayonida asosiy empirik vosita sifatida qadriyatlarni baholashga mo'ljallangan keng qamrovli so'rovnoma qo'llanildi. Ushbu so'rovnoma yuzta bayonotdan iborat bo'lib, respondentlardan ularni o'nta asosiy qadriyat yo'nalishi doirasida baholash talab etildi. Jumladan, proijtimoiy, oilaviy, ta'limiy, moddiy, madaniy, fuqarolik, dam olishga oid, jamoaga mansublik, mehnatga oid va hokimiyat bilan bog'liq qadriyatlar tahlil qilindi.

Respondentlar har bir bayonotni besh pog'onali baholash shkalasi asosida baholadilar: to'liq qo'llab-quvvatlashdan qat'iy rad etishgacha bo'lgan munosabatlar ifodalandi. Mazkur baholash tizimi nafaqat statistik hisob-kitoblarni amalga oshirish, balki sifat tahlilini ham olib borish imkonini berdi. Zamonaviy ijtimoiy sharoitlarni inobatga olgan holda, ayrim bayonotlar mazmunan yangilandi va hozirgi davr talablariga moslashtirildi.

Shuningdek, tadqiqotda qadriyatlarining nisbiy ahamiyatini aniqlashga yo'naltirilgan maxsus qadriyatlar shkalasi ham qo'llanildi. Ushbu yondashuvga ko'ra, inson qadriyatlari cheklangan miqdorga ega bo'lib, ular muayyan tizimda joylashadi va shaxs xulq-atvorini tartibga soluvchi asosiy omil vazifasini bajaradi. Qadriyatning tizimdagi o'rni qanchalik yuqori bo'lsa, uning inson faoliyatiga ta'siri shunchalik kuchli bo'ladi.

Empirik ma'lumotlar statistik dasturiy vositalar yordamida qayta ishlandi. Tadqiqotda mingdan ortiq o'quvchi va bir necha yuz nafar ota-onaning javoblari tahlil qilinib, to'liq shakllangan "ota-ona – farzand" juftliklari asosida asosiy ilmiy muammo — avlodlar qadriyatlar tizimi o'rtasidagi uyg'unlik darajasini aniqlash masalasi chuqur o'rganildi.

2.2. Talabalar va ota-onalarning qadriyat tanlovi so'rovnoma natijalari asosida

Yosh va katta avlod tomonidan e'tirof etiladigan qadriyatlarni muntazam o'rganish jarayonida keng qamrovli kuzatuvlar to'plandi. Ushbu ma'lumotlar olingan natijalar bilan taqqoslash imkonini berib, ijtimoiy-madaniy sharoitlarning o'zgarishi fonida yoshlar va kattalar qadriyatlar tizimida barqarorlik yoki o'zgarish mavjudligini aniqlashga xizmat qildi. Tadqiqot natijalari avlodlararo qadriyatlar uzviyligini baholash uchun muhim ilmiy asos yaratdi.

Talabalar va ularning ota-onalari orasida o'tkazilgan dastlabki tahlil qadriyatlarni baholashga mo'ljallangan so'rovnoma natijalari asosida amalga oshirildi. Ushbu tahlil o'nta asosiy qadriyat guruhi bo'yicha yoshlar va kattalar qarashlari o'rtasida sezilarli darajada o'zaro bog'liqlik

mavjudligini ko'rsatdi. Qadriyatlar tizimida kuzatilgan bu uyg'unlik ota-onalar tomonidan e'tirof etilgan qarashlar farzandlar dunyoqarashida ham aks etayotganini tasdiqlaydi.

Statistik tahlil natijalari ota-onalar va ularning farzandlari tomonidan berilgan baholar o'rtasida yetarlicha yuqori darajadagi moslik mavjudligini ko'rsatdi. Bu holat qadriyatlar tizimining asosiy yo'nalishlari oilaviy muhitda shakllanishini va avloddan-avlodga uzatilishini ilmiy jihatdan asoslaydi. Olingan natijalar jadval ko'rinishida umumlashtirilib, ota-onalar va talabalar qadriyat tanlovidagi o'xshashlik darajasini yaqqol namoyon etadi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari ijtimoiy hayotda yuz berayotgan o'zgarishlarga qaramasdan, oilaning yosh avlod qadriyatlar tizimini shakllantirishdagi yetakchi roli saqlanib qolayotganini ko'rsatadi. Bu esa oila hanuzgacha yoshlar uchun asosiy axloqiy va ijtimoiy yo'nalishlarni belgilab beruvchi muhim tarbiyaviy muhit ekanligini tasdiqlaydi.

Jadval 1. Talabalar va ota-onalarning qadriyat turlari bo'yicha taqqoslanishi

Talabalar	Qadriyat turi	Moslik	Qadriyat turi	Ota-onalar
0.92	Allotsentrik	↔	Allotsentrik	0.74
0.59	Proijtimoiy	↔	Proijtimoiy	0.71
0.55	Dam olishga oid	↔	Mehnatga oid	0.62
0.49	Mehnatga oid	↔	Oilaviy	0.50
0.43	Hokimiyatga oid	↔	Ta'limga oid	0.47
0.32	Oilaviy	↔	Hokimiyatga oid	0.44
0.27	Ta'limga oid	↔	Madaniy	0.33
0.18	Fuqarolik	↔	Fuqarolik	0.28
0.14	Madaniy	↔	Dam olishga oid	0.22
-0.28	Moddiy	↔	Moddiy	-0.30

Izoh: Jadvalda talabalar va ota-onalarning asosiy qadriyat yo'nalishlari bo'yicha baholari taqqoslangan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, har ikkala guruhda ham allotsentrik va proijtimoiy qadriyatlar yetakchi o'rinni egallaydi. Bu holat shaxs manfaatlaridan ko'ra oila va jamiyat manfaatlarini ustun qo'yish tendensiyasi saqlanib qolayotganini tasdiqlaydi. Qadriyatlar tizimida moddiy yo'nalish eng past baholangan bo'lib, yoshlar va ota-onalar qarashlarida bu yo'nalish nisbatan kam ahamiyatga ega ekanligi aniqlangan. Ayrim qadriyat turlarining o'rin almashishi yoshlar va katta avlod qadriyatlarida farqlar mavjudligini ko'rsatsa-da, umumiy natijalar avlodlararo qadriyatlar uzviyligi va oilaning tarbiyaviy ta'siri yuqori darajada saqlanib qolayotganini ko'rsatadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari yoshlar va ota-onalar qadriyatlar tizimi o'rtasida sezilarli o'xshashlik mavjudligini ko'rsatdi. Har ikki guruhda ham allotsentrik va proijtimoiy qadriyatlar yetakchi o'rinni egallab, "haqiqiy do'stlik" va "yetuk muhabbat" kabi qadriyatlar orqali namoyon bo'ladi. Ushbu qadriyatlar barqaror bo'lib, shaxslararo mustahkam va ishonchli munosabatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Fuqarolik va moddiy qadriyatlar nisbatan kam ahamiyatga ega deb baholangan. Asosiy farq esa hordiq va lazzatlanish qadriyatlariga munosabatda kuzatilib, yoshlar bu qadriyatlarni yuqoriroq baholagan. Umuman olganda, tadqiqot oila yosh avlod qadriyatlarini shakllantirishda muhim tarbiyaviy manba bo'lib qolayotganini tasdiqlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. PQ-3408-sonli qarori. 2017. "Ta'lim muassasalarida sifatni oshirish va istiqbolli o'quv dasturlarini joriy etish". Kirish rejimi: <https://lex.uz/docs/3314160>).
2. "Oliy ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlar" – Tashkent: Tahririyat: M. Inomov. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. – 2020.

3. Shodiev, I. Talabalarni amaliyotga tayyorlash va ijtimoiy mas'uliyatni boshirish: nazariy va amaliy jihatlar // O'zbek pedagogika jurnali. – 2021. // № 3(1), – B.45-50
4. Abduraufov, M. Oliy ta'lim muassasalarida talabalarning shaxsiy rivojlanishi:
5. muammolar va yechimlar // Oliy ta'lim va jamiyat. – 2022. // № 6(2), –B. 123-130
6. Ismoilova, D. Oliy ta'lim muassasalarida talabalarni mustaqil hayotga tayyorlash. O'zbekiston Respublikasi fan va ta'lim ishlari bo'yicha ilmiy tadqiqotlar, – 2019. // №4 (1), –B. 85-90.
7. Atoyev, D. Innovatsion ta'lim metodlari: nazariy va amaliy jihatlar // Ta'lim va pedagogika, – 2020. // № 7 (2), – B. 30-35.
8. Yaqubov, S. Oliy ta'lim muassasalarida yoshlarni ijtimoiy hayotga tayyorlash. Pedagogik tadqiqotlar va tadqiqotlar. – 2021. // №8 (4), – B. 12-18.